

KÁSLER MIKLÓS

DEÁK FERENC RŐL

Id. Horánszky Nándor tanulmánya alapján

A magyar nemzet minden időben, az élet minden területén, saját korának kiemelkedő személyiségei közül is kimagasló szellemi óriásokkal, igaz emberekkel gazdagította az emberiséget, akik sokszor túlszárnyalták az addig ismert alkotóképesség, erkölcs és a közérdek szolgálatának határait. Az ő tevékenységük összhangban áll koruk törekvéseivel, a korszak viszonyainak ismeretével, kedvezőbb kialakításával. Őbennük teljesedik ki egy nemzet küldetése, annak legnemesebb tulajdonságai, bennük szeretnénk magunkra ismerni. De mivel „látni vágyó napba nem tekint”, lehetőségünk abban merül ki, hogy próbáljuk megismerni személyiségüket, gondolataikat, cselekvéseik mozgatórugóit, életszemléletüket, hogy példát nyerve megpróbálhassuk megérteni és követni őket.

Közülük számunkra különösen kedves Deák Ferenc. Ő az az ember nagyjaink sorában, akinek életvitelét, életszemléletét, szellemi képességeit, az Istenbe és az igazságba vetett töretlen hitét, hazafiúságát, emberbaráti szeretetét, lovagias, megértő, méltányos, minden hátsó szándéktól és tolakodástól mentes, emberségben emelkedett, szilárd, megvesztegethetetlen, a lehetőségeket és a változó körülményeket helyesen értelmező s értékelő viszonyulásait, megingathatatlan lelkiismeretét, támadhatatlan okfejtését, következetességét, vaslogikáját, meggyőződésből eredő higgadságát, természetes viselkedését, nemes szándékait és tetteit soha senki nem vonta – mert nem vonhatta – kétségbe.

Ő az az ember, akit még a későbbi nagy ellenfél, Kossuth is „a nemzet legjelesebb polgárának” jelent ki és emléke előtt így tisztelg: „Gyászolom annak halálát, kit hajdan én is mesteremnek, s ítéletét próbakőnek tekintettem, mely megmutatta, mi volt a nemes érc... gondolataimban.” Majd így folytatja: „a nemzet határtalan bizalommal volt Deák jelleme, becsületessége, önzetlen hazafisága iránt”. Deák Ferenc a bizalmat élete utolsó pillanatáig megszolgált, soha nem élt vissza vele. „...az ő jellemének szepőlten tisztaságához a gyanúnak még csak az árnyéka sem

Deák Ferenc. Vasárnapi Ujság, 1867

férhetett. Az ész és jellem összhangzata teszen embert nagygyá. S a nagyság imponál.” „Ez oly óriás észerőnek bizonyítványa, amely valóban bámulatot kelt. Az értelmi felsőség ilyenmő diadalára én nem tudok példát a történelemben.” – írja Kossuth Lajos.

Kétséget, vitát csak kortársaitól esetenként eltérő véleménye, a kor eseményeihez való viszonyulása, illetve legfontosabb műve, a „kiegyenlítés” és annak folyamánya válthatott ki.

Ennek a csendes, visszahúzódó, tapintatos politikus és jogász zseninek korszakirányító közéleti szereplését kortársai és az utókor elég pontosan ismeri, de érzékeny belső életét, tetteinek mozgatóit, gondolkodásmódját, szokatlan megoldásait nem volt könnyű megérteni. Számosan pró-

bálták a rejtélyek fátylát fellebbenteni, Deák Ferenc igazi énjét megismerni, mert mindenki érezte, hogy valamilyen soha nem látott-tapasztalt elemi erővel, varázslatos szellemi képességgel találkozik. Az egyszerűen élő, minden hiúságtól, talmi dicsőségtől elzárkózó, mindent és mindenkit megérteni törekvő, mindenkin segítőkész ember rettenthetetlenül szilárd, kérlelhetetlenül őszinte, materiálisan és spirituálisan megvesztegethetetlen. Természetes szerénysége és gyakori hallgatása ellenére vitathatatlanul ő a szellemi vezér, az irányt helyesen meghatározó, az alapokat is és az igazodási pontokat kijelölő, egy nemzet

eredményeztek. Vajon rosszul döntött-e a Turul Nemzettség – akit később a Szent Királyok nemzetségének, majd a XVIII. századtól Árpád-háznak neveztek –, amikor erős államot és közép-nagyhatalmat hozott létre azért, hogy pár száz év múlva a kor világhatalma három részre darabolja, ezer év múlva pedig egy nagyhatalom bolsevizálja?

Mindezen nehézségek mellett ismét és ismét meg kell kísérelnünk nemzetünk tölgyóriásait gyökerüktől a lombozatig megvizsgálni, mert mi, a rügyek, nélkülük nem léteznénk, belőlük táplálkozunk, nem létezne önazonosságunk nélkülük.

Horánszky Nándor ősei apai és anyai ágon kiváló tudósok, politikusok, kiemelkedő személyiségek, nagy műveltségű, mélyen hívő, nemzeti érzésű közéleti emberek voltak

sorsát a legnehezebb időkben teljes lényével megtestesítő, saját akarata ellenére is képviselő, teljes szívvel és világos ésszel felvállaló, magasatos, időtlen felsőbb szférákból merítkező, egy ezredévet ismerő és megélő magyar ember.

A történelem és a történelmi személyiségek értékelésekor az észrevétlen csapdákat kell gondosan kerülgetni. A kortársakat megtévesztheti a személyes érintettség, saját sorsuk kivetítése és általánosítása, az események részleteiben való elmerülés, a közhangulat befolyása. Az utókor könnyű átlépni azokat a tévedéseket, amelyeket elmosott az idő. A távlatok megsűrrik az eseményeket aszerint, hogy mi volt a lényeges és mi a lényegtelen. Az utókor szigorú bírő, mert a következmények ismeretében minden tett megítéltetik.

Ugyanakkor nem lehet az egyes államférfiakat és döntéseiket saját korunk eszmeáramlatai, a kor szellemi-történelmi-politikai-katonai-társadalmi-gazdasági viszonyai közül kiemelni, és saját megváltozott szemléletünket s elvárásainkat visszavetíteni.

Számos példát lehetne sorolni a régi idők döntéseire, amelyek már meghozásuk pillanatában jó vagy rossz döntések voltak. Számos döntés született, amely a dolgok belső természetete, logikája alapján beláthatóan a későbbiekben valóban jó vagy rossz választásnak bizonyulnak. És voltak olyan döntések is, amelyek következményei az elmúlt hosszú idők változó körülményei között – előre nem látható események hatására – kedvezőből kedvezőtlen helyzetet

Az egyik legkiválóbb tanulmányt Deák Ferencről az egyik meghatározó magyar orvosdinasztia, a Schwartzerek kiváló sarja, dr. Horánszky Nándor írta „*Deák Ferenc lelkialkata és befolyása politikai pályájára*” címmel.

A Schwartzerek-család (Ferenc és fia, Ottó) hozta létre Magyarországon első „tébolydáját” Vácott, amelyet 1852-ben áthelyeztek Budára, a mai Kékgolyó utcába. Ott teremtették meg a magyar pszichiátria bölcsőjét, amelyben az első nagy magyar lélektanász nemzedék felnőtt, majd a Lipótzemzei Intézetben kiteljesedett. A család kiváló orvos egyéniségeinek egymást követő generációi a XIX-XX. század magyar orvostársadalmának, az ország és a rohamosan fejlődő főváros kiemelkedő és a legmagasabban elismert tagjai voltak. Koruk legjelesebbjeit ismerték, többüket gyógykezelték (Szemere Bertalan, Vahot Imre etc.) és emléküket kegyelettel őrizték.

Ezzel a családdal léptek házasságra a Horánszkyak, akik ugyancsak koruk kiemelkedő politikusai, közéleti személyiségei voltak. Egyikük emlékét – halála után – a magyar országgyűlés 1902-ban határozatban örökítette meg.

Horánszky Nándor nagyatyja (1838–1902) a kiegyezés után képviselő és kereskedelmi miniszter, édesapja, Lajos (1871–1944) bankigazgató, képviselő, író, műgyűjtő volt. **Horánszky Nándor ősei tehát apai és anyai ágon kiváló tudósok, politikusok, kiemelkedő személyiségek, nagy műveltségű, mélyen hívő, nemzeti érzésű közéleti emberek voltak.** Ebben a környezetben, ezek között a hagyományok

között nőtt fel, ezt kapta örökségül Horánszky Nándor (1899–1976). Ezt vitte tovább és ápolta munkásságában és életében, így lélekgyógyászati tevékenységében is. Deák Ferenc életéből és példájából merített erőt 1949-ben is, a reménytelenség korában, reményt a kitartáshoz.

A számtalan tanulmány között ő különleges módon, főként magas színvonalon művelt tudománya segítségével vizsgálta Deák Ferencet és életművét: lelki alkatát a kor népszerű lélekgyógyászának, Kretschmernek a módszerével. Mindezt rendkívül magas intellektussal, klasszikus műveltséggel, történéseket megkísértő történelmi ismeretanyaggal, tudományos pontossággal, elődei és kortársai munkáinak kritikai elemzésével.

Horánszky átszűrhetette volna Deák alkatát Freud, Jung, Szondi vagy mások elemzésein is, de ő Kretschmerben találta meg azt a pszichiátert, aki új entitásba ötvözte lélekgyógyász elődei és kortársai munkáit, a szárnyait bontogató örökléstan, a New York-i Scharrer házaspár és a magyar Korpássy által azokban az években (1930-as évek első fele) leírt hypothalamo-hypophyseális (neuroendokrin) rendszer ismereteivel.

Kretschmer szerint – nagyon leegyszerűsítve – az egyéniséget az alkat, a jellem és a vérmérséklet határozza meg. Az alkat öröklött, a jellem egy ember akaratlagos, érzelmi, indulati és értelmi viszonyulásainak, reakcióinak összessége, amely bár öröklött, az élet folyamán változhat. A vérmérséklet (temperamentum) fogalmát a hangoltság és az ösztönző erő tölti ki. Az egyéniség hangoltsága a vidám és szomorú, valamint az érzékeny és tompa spektrumának valamelyik állapotában nyilvánul meg. A temperamentum másik tényezője az indító-ösztönző erő: a lelki-szellemi működések, a gondolati tevékenységek, a mozdulatok jellegének anatómiai tényezői, az érzékszervek, az idegpályák és agyi központok. Tőlük függ az előbbieket gyorsasága vagy lassúsága, egyéni jellege.

Kretschmer szerint a vérmérsékletet a belső elválasztású mirigyrendszer szervezi, de emellett hatással van a testi fejlődésre is, így szabályozza a testi és lelki alkat összefüggéseit. A fentiek alapján Kretschmer három biotípust határoz meg: ciklotim, schizotim és viszkózus lelki típust. (Ez utóbbit Horánszky – érdektelenség okán – csak megemlíti.)

A ciklotim típust azonnal felismerjük, magunkhoz hasonlónak, kedélyesnek, humorosnak, nyíltak, egyenesnek, emberinek érezzük. Vidámság és a lehangoltság között ingadoznak, az őket ért reakciókra arányosan reagálnak. Nem gyártanak problémákat. Gyakorlatiasak, problémamegoldó képességük gyakran figyelemreméltó, reakcióik gyorsasága hangulatuk szerint változó. Durva

behatásra erélyesen válaszolnak, de túllépnek rajta, a sérelmeket nem őrzik, nem bosszúállóak. Közvetlenek, segítőkészek, együttérzőek, és mindez szívből fakad, önzetlenségből táplálkozik. Embertársaik gyarlóságait elnézik, hibáit megértik, mert maguk is tévedésbe eshetnek, elkényelmesednek, megalkuvóvá, erkölcsdeficit esetén akaratgyengévé, jellemtelenné válhatnak. Az élet örömeit megbecsülik, a társaságot szeretik. Érdeklődésük széles körű, nemritkán felületes. Életük zökkenőmentes, nagyobb törés ritka.

A schizotim típus legtöbb tulajdonságában a ciklotim elmentéje, a lelki aggályok és problémák embere. Még társadalmi és társasági viszonyulásait is elvi, erkölcsi szempontok irányítják. Bölcsekedik, spekulál, mérlegel, rendszerez, pontosít. Rejtélyes, magába forduló, nehezen kiismerhető, távolságtartó, merev, mesterkéltné, feszes, kiszámíthatatlan. Túlérzékenység és esetleg tompaság. Apró sérelmeit túlzó, sokszor kirobbanó reakcióval torolja meg, felejtetni nem képes, környezetével szemben kíméletlen, rideg, számonkérő. Esetleg fanatikusan rabja eszméinek, gondolkodása emiatt beszűkül. Egyéniségének fejlődése gyakran megtörik, kisiklik.

Kretschmer szerint a lelki és testi alkat egymással összefügg. A ciklotim egyének piknikus alkatúak, a schizotimok aszténiás testűek.

Deák Ferenc tipikusan piknikus alkatú volt, testalkata, fejének, törzsének, végtagjainak fejlettsége, alakja, mérete és arányai a róla készült fényképeken, rajzokon, festményeken kiválóan megítélhetők. A tömzsi egyének hajlamosak reumára és sokan közülük érlelmeszedésre.

Kretschmer gondos megfigyeléseken alapuló típusai semmiképpen sem lépik át a lelki egészség határait. Mivel – mai kifejezéssel élve – a testi-lelki alkatunkat őseinktől átöröklött génjeink sokszínűsége bizonyos változatlanság mellett végtelen, a kretschmeri biotípusok a maguk teljességében és homogenitásukban szinte soha nem jelennek meg. Minden egyes ember ezeknek a típusoknak változó mértékű keveréke, tehát egyedi és megismételhetetlen. Horánszky Nándor pontosan tisztában volt ezzel. Ő is tudta, hogy Deák Ferencet „megfejtetni” nem lehet. Ő újabb, más módszerrel egészítette ki ismereteinket.

A Deák-család 1644-ben Bánffy Kristóftól kapott szabaddalmas levéllel, ill. a Nádasdy Ferenc országbírótól kapott nemesi levéllel és címerrel emelkedett ki a köznépből. Deák Péter, a dédapa kehiday nemzeti előnevet kapott. A család józan gazdálkodással és szerencsés házasságokkal a következő száz év alatt folyamatosan gyarapodott, befolyást és tekintélyt szerzett Zala vármegyében. Az emelke-

dés egy ízben tört meg, amikor a nagyapát felesége, Hertelendy Anna elhagyta, gyermekeit elhanyagolta és óriási összeget (70 ezer forint) eldorbézolt. Ciklotim alkat, aki nem tudta humanizálni ösztöneit. Gyermeke, id. Ferenc eszes, tanult, jó érzésű, szép, magas, erőteljes, hízásra hajlamos férfi volt.

Ferenc, valószínű anyja erkölcsi botlásának elkerülésére, mintaszerű családi életet élt szeretett feleségével, Sibrik Erzsébettel, aki szép, művelt és eszes asszony volt, fennmaradt festménye alapján a piknikus alkat semmilyen jellegzetességét sem viselte, szemben férjével. Deák Ferenc

csességgel – a személyeskedést és szenvedélyt nem ismerő közéleti emberbarát emberrel. Klára „jóságos csoda lélek” volt, aki az anyai szeretetet próbálta pótolni, a kor nemzeti életvitelét és viselkedés formáit bemutatni. Mikor Deák birtokait életjáradékra cserélte és Klarával szembeni adósságát rendezni akarta, nővére elégette az adósságlevelét, hogy testvére közéleti pályáját elősegítse.

Deák iskolái elkezdése előtt megtanult írni és olvasni. Középiskoláinak és jogi tanulmányainak közös jellemzője, hogy kitűnt kiváló emlékezőtehetségével. Amit egyszer hallott vagy olvasott, soha nem felejtette el. Emiatt nem

Deák iskolái elkezdése előtt megtanult írni és olvasni, középiskoláinak és jogi tanulmányainak közös jellemzője, hogy kitűnt kiváló emlékezőtehetségével

apai és anyai ősei – a gyér adatok alapján – átlagon messze felülemelkedő szellemi képességekkel rendelkeztek, és (Hertelendy Anna kivételével) mintaszerű életet éltek. Deák Ferenc szüleinek házasságát hét gyermekkel áldotta meg a Teremtő. Ifjabb Ferenc, a hetedik gyermek megszülése 1803-ban édesanyja életébe került. A gyenge újszülöttet azonnal megkeresztelték és a megrendült apa még azon a napon elküldte házából. „Anyjának a lélek harangja, neki búcsúztatója volt... a szülői szeretettől, amelyet soha nem ismert.”

Az édesanya halála és a főleg ciklotim apa schizotim reakciója, elkeseredett elzárkózása – bár ennek alig maradt írásos nyoma és Horánszky sem hangsúlyozta – nagy bizonyossággal mély nyomott hagyott Deák Ferencben, aki feltehetően saját magát is okolhatta édesanyja haláláért. A félelem, hogy embervér vagy emberélet terhelheti lelkét, végigkíséri életét. Talán ez az egyik magyarázata az állandó lelkiismeretvizsgálatnak, saját megfelelése kétségbevonásának, mérhetetlen segíteni akarásának, emberbaráti szeretetének.

A gyermeket két élő testvére, a hozzá testi-lelki alkatában, szellemi képességben és adottságaiban rendkívül hasonló, köztisztviselőként álló, 14 évvel idősebb bátyja, Antal és jóságos nővére, Klára vette szárnyai alá. Mindkét testvér ciklotim alkatát szerencsésen egészítette ki néhány kedvező schizotim vonás.

Antalban a gyermek először találkozott a magas intellektussal, eréllyel, pontossággal, tisztességgel, a következetességgel, a bátorsággal vegyes higgadsággal és böl-

jegyzetelt, amit tanárai hanyagságnak, néhány életrajzírója ciklotim lustaságnak értékelt. Jellemző, úgy tanult meg németül, hogy addig hallgatta diáktársait ebéd közben, amíg folyékonyan elkezdett beszélni. Ő lett az „eminens primus”, aki Győr vármegye legkitűnőbb jogtudósát is nyilvános vitában győzte le átható ismereteivel, érvelésének logikájával, gyors észjárásával, ragyogó retorikájával. Deák rendszeresen olvas, a Corpus Jurist és a magyar országgyűlések történelmi előzményeit tökéletesen ismeri. Egész életében foglalkozott – németül, illetve német fordításban – a kontinentális és angolszász joggal is. Kortársai között ő volt az a magyar, aki tökéletesen ismerte az ősi és bonyolult magyar és a magyartól jelentősen különböző „nemzetközi” jogot.

Az előzőekben felsorolt páratlan képességei és hasonlíthatatlanul széles és mély ismeretei tették lehetővé egyedülálló politikai tevékenységét, a reformkori és abszolutizmus alatt működő magyar országgyűlés törvényalkotásának folytonosságát, pontosságát és hitelességét, a „kiegyenlítés” lehetséges jogi kereteinek és nemzetközileg is méltányolt tartalmának semmivel össze nem hasonlítható fölényes, az ellenfelek tiszteletét is kiérdemlő megalakítását.

Jogi ismereteit klasszikus műveltség egészítette ki. Különösen a hazafias, hősi irodalom vonzotta (Walter Scott, Shakespeare, Zrínyi, Vörösmarty etc.).

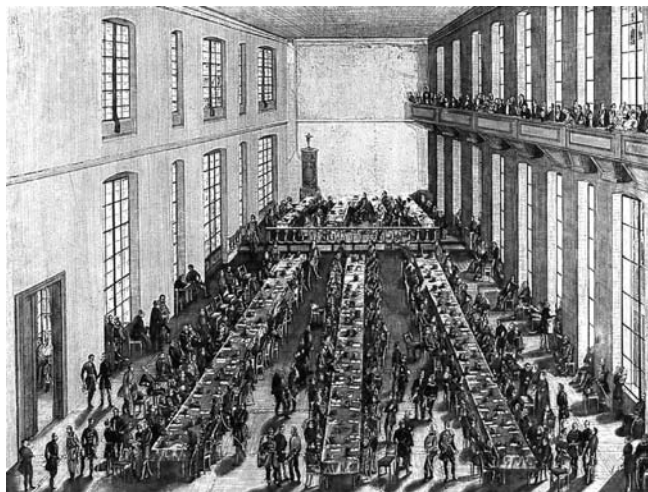
1822–1823-ban Pesten jurátus (patvarista) a Királyi Táblán, ahol ismerkedik a kormányhivatalok munkájával, és megszerzi ügyvédi oklevelét.

A pesti ifjúság bohém világától távol tartotta magát. Bár tréfáival, humorával a társaság lelke volt, nem vett részt az italozásban, a tivornyákon, egyáltalán nem ivott, nem dohányzott. Élete egyetlen szenvedélyét, a szivarozást érett korában kezdte el. A hölgyekkel egész életében tisztelettel, nagybecsüléssel és szemérmesen érintkezett. Érzelméről, esetleges szerelméről – bár számosan próbálkoztak – szinte csak annyit tudunk, hogy erősen vonzódott Inkey Szidóniához, de amikor erről említést tett, hazaérve Kehidára, a hintaja hátsó részéhez erősített kosár üzenetét megértette. Erről az esetről írta valószínűleg barátjának, Vörösmartynak, hogy Ámor egyik nyila „mélyebben csúszott az oldalcsontok közé, mint kívántam volna”. Bár a seb még mindig sajog, „a hideg gondolkodás mindenkor lecsillapítja az újra feldúlt indulatot”. Érzéseiről idősebb korában azt mondta: nem lehet kettőt szeretni, csak egyetlen egyet. Ő a hazáját szereti.

Az ő baráti társaságát a XIX. század krémje alkotta. Az Aurora körben ismerkedett meg Toldy, Bajza, Kisfaludy, Fáy, Vörösmarty és barátaik gondolkodásával, életségével, a reformkor nagy kérdéseivel. Jellemfejlődése és életcélja megválasztásában – véleményem szerint – ez döntő időszak volt.

1823–1833 között zalai birtokán gazdálkodott, és Antal bátyja mellett részt vett a vármegye közéletében, döntően befolyásolva a közhangulatot.

Deák Ferenc soha életében nem vállalt fizetett hivatalt, soha, élete végéig pénzt munkájáért nem fogadott el. Birtokai jövedelme elegendő volt szerény, de igényes életviteléhez. A vármegye tiszteletbeli alügyésze, az árvák felügyelője, majd táblabíró lett. Vármegyei tevékenysége során érti meg az akkori viszonyok valóságát, és az Aurora kör eszméinek és céljainak okát. Bátyjával a megyei re-

Pozsonyi diéta 1836-ban

Himnusz-kép a Horánszky kötetből

formmozgalom élére állnak. Ők fogalmazzák meg a követi utasítást az 1830-as országgyűlésre, majd az 1833-asra. Deák akkorra már – bár nem keresi – a megye szellemi vezetője, akit az idősebbek is elfogadnak. Ekkorra kész ember szellemileg is és testileg is. Minden jellegzetes alkati tulajdonsága kialakul, élete további idejében már csak a tartalom bővül.

Látva testvére tehetségének virágba borulását, Deák Antal alispán visszalépett a követségtől. „Küldök én magam helyett egy fiatalembert, kinek kisujjában több tudomány és képesség van, mint az egész magamban.” Deák mérlegel, majd enged a közkívátnak és elfogadja a megbízást. A pozsonyi diétán már a legelső napon felszólal és meggyőzően érvel az önkéntes örökváltás mellett. Azonnal a figyelem központjába kerül. A reformerek rendkívül tevékeny, hatékony kristályosodási pontja lesz. A reformkor szellemi törekvéseit kiváló gyakorlati érzéssel és kivételes jogismeretével a kor szükségleteivel, a megvalósítás lehetőségeivel hozza összhangba. Becsületessége makulátlan, jószándéka vitathatatlan. Rendíthetetlen elvhűségéhez csak a szükséges megfontoltsága és óvatossága mérhető. Erkölcsi fölénye, „a törvénynek kétes

esetekben való alkalmazása... és az elv szabatos körülírása: oly erőt adtak fellépésének, hogy önkéntelenül hódított fönn és alant”.

Törekvése volt „a törvényes jogi alap megmentése és összhangba hozása a haladás elveivel” érthető nyelvezettel, történelmi és a mindennapok példáival világossá téve – leegyszerűsítve így a legbonyolultabb problémákat is. Rhetorikája egyre letisztultabb, egyszerűbb, mentes a hatás-

a kormány, akkor nincs jog. Ha viszont szünetel a jog, akkor azt helyre kell állítani. A rendek elfogadják az érveletet, és nem hajlandók a jogrend helyreállításáig (az elítéltek bűncselekmény hiányában való felmentéséig) újabb törvényeket hozni. Márpedig a külpolitikai helyzet veszélyes, a birodalom megerősítése érdekében törvényeket kell hozni, és ha ez megtörténik, elfogadják, a király is szentesíti az örökváltságról szóló reformjavaslatot, ami az ellen-

Kölcsey lemondása után már ő az ellenzék lelke, 1834–35-től szellemi vezére

adásától és az érzelmeiktől. Átütő erejét a támadhatatlan logikai okfejtésen alapuló meggyőzés biztosította. Széchenyi így jellemzi: „bírja a politikai bölcsességnek azt a legfőbb fokát, hogy az izgatást akkor hagyja abba, amikor kell.”

Meghitt baráti köréhez ismét a legnemesebbek csatlakoznak (Beöthy, Wesselényi, Klauzál etc.). Később szoros kapcsolatba került Batthyányval, Kossuth Lajossal, Széchenyivel, a reformkor és az abszolutizmus többi jelentős politikusaival (Andrássy, Teleki, Lónyay). Különösen mély barátság kötötte az ellentétes lelkialkatú Kölcsey Ferenchez. (Erkel Ferenc a Hymnus zenéjét „Deák Ferencz tekintetes úrnak, a lelkes költő rokonkeblű barátjának” ajánlja.)

1833 és 1842 között Deák rendkívül aktív. Legalább tizenhatszor szólal fel a diétán rendkívül bonyolult és kényes kérdésekben. Az örökváltság vitája után az ő tapintatos javaslata oldja meg a király megszólításának érzékeny kérdését. Több bizottság munkájában vesz részt, a büntető törvénykönyv javaslatának (1841–1843) megalkotásában döntő szerepet játszik, de már előkészíti a polgári törvénykezést is. Deák szerint ugyanis a törvény előtti egyenlőség fontosabb a nemzet számára, mint a sok száz éves nemesi kiváltságok fenntartása, fontosabb, mint az anyagi jólét.

Kölcsey lemondása után már ő az ellenzék lelke, 1834–1835-től szellemi vezére. Wesselényi, Kossuth és Lovassy perbefogása alkalmat kínál arra, hogy briliáns érveléssel a szólásszabadság (ill. perbeli védelem, Wesselényi) mellett érveljen. Kiindulópontja meghökkentő. Abból indul ki, hogy az ősi magyar jog biztosítja a vélemény szabad nyilvánítását (a felségárulás határain belül), következésképpen a kormány (nem a király) bírálható, ha működik a jogrend. Ha bírálható, a perbe fogottak nem követtek el törvénytörést, tehát a vádat el kell ejteni. Ha nem bírálható

az ellenzék egyik célja. Ha a diéta nem törvénykezik, az örökváltságról szóló törvényt nem lehet megszavazni. Deák kompromisszuma a megmerevedett álláspontok közelítésére az, hogy a foglyok kapjanak amnesztiát, a diéta pedig tegye meg a szükséges törvényjavaslatot. Ő azonban ismét különvéleményben rögzíti, hogy nem elegendő az amnesztia, mert a foglyok büntelenek.

Deák egészsége 1842 legvégén megromlik, amelyben fizikális (szívbetegség) és érzelmi panaszok gyötrik váltakozó intenzitással 1854-ig. Betegsége 1847-ben tetőzött. A ciklotimnak minősített állapotot érdemes azonban átszűrni az alkaton túli tényezők befolyásán, Deák gondolkodásán, hitén, erkölcsi és honfiúi megfontolásain és az események rostáján. Ezért a tanulmány további részében a reformkor végének, a forradalom és szabadságharc, az abszolutizmus történelmét, a kiegyenlítés körülményeit és mindezekben Deák szerepét tárgyalom. Nem elsősorban az alkatból levezethető történéseket, hanem az azon túlakat, a máig nem ismert szellemi tartományokat. Sokat idézek Deák Ferenctől, hiszen ő ismerte magát a legjobban, és hitelességéhez – az utolsó szótagig és betűig – nem fér kétség. Az ő mondatai és tettei áttörik Kretschmer lelki fiókjait, bár Horánszky remek elemzése ebben a megközelítésben kiváló alap és adalék. De önmagában nem magyarázat.

A beteg és a környezete a betegséget lelki okokra (bátyja halála, pszichés túlterhelés) vezeti vissza, amelyeket felerősít, hogy a megyei választásokon – a „házi adózás” támogatása miatt – a felizgatott és leitatott tömeg megtámadja kehidai otthonát. A megismételt választáson is (a korban gyakori és elnézett) törvénytelen eszközöket alkalmaztak, összecsapásokra került sor, embervért ontottak, többen meghaltak. Deák istenhite, etikai és jogi véleménye nem tette lehetővé, hogy a követséget elfogadjá, úgy érezte,

hogy kortespénzen megvennék őt, aki megvesztegethetetlen volt, kényszerítenék, pedig ő egész életében független és – lelkiismeretén kívül – kényszeríthetetlen volt. A döntés országos disputát váltott ki, sokan – a barátok közül is – nem értettek vele egyet, lustasággal, a felelősség elhárításával vádolták. Ez a döntés azonban nem elsősor-

ereje.” Deák visszavonulása nem passzivitás és főleg nem ciklotim tunyaság. Hiszen részt vesz továbbra is a büntetőködex összeállításában, a nagygyűléseken, anonim megszerkeszti az egyik feliratot, ám tudja, hogy a radikális ellenzék nem lehet sem meggyőzni, sem megállítani, azonosulni velük pedig elvei miatt nem fog. Azért a mérsékelt

„Egész 1848-ig Deák hallgatásában rejtett Kossuth ereje.” Deák visszavonulása nem passzivitás és főleg nem ciklotim tunyaság

ban ciklotim alkatából fakadt, hanem ez etikai és lelkiismereti kérdés volt nála. Felelősségvállalás, de ellenkező értelemben. Úgy érzi, hogy a „házi adó”-javaslata miatt bukott meg, a megye nemessége ezzel őt a haza ellenségének nyilvánította, ő pedig felelős a vérontásért. Klauzál Gábornak írja: „átok lesz csatolva nevemhez, árvák és özvegyek átka! Barátom, én... vérfoltot látnék,... mert minden arcon olvashatnám... a szemrehányást..., összeroskadnék az első ülésen a szégyen és a fájdalom súlya alatt... eszem kifordulna sarkaiból... lelkekre mondom... szívem sebesebben dobog, s agyam ég.” Kéri barátait, értsék meg, de taszítsák el, „mert ez a csapás... megtörné... lelkének minden erejét”, ne hozzák olyan helyzetbe, hogy „megátkozza a pillanatot, melyben politikai pályára lépett”. „Készebb vagyok... a hazából is kivonulni (ezt pedig a legiszonyúbb dolognak tartom), mint lelkiismeretemet feláldozni.”

Ez volt Deák legmegrázóbb lelki krízise. További életében is nehéz és még súlyosabb helyzetek sorát élte át, mind egyikben a lelkiismeret, felelősségtudat, az erkölcs és a hit irányította döntéseit, de plasztikus lelke immunissá vált, érzékenysége nem változott, bár kissé megkérgesedett, gyakorlatiassága az események elfogadásában segítette.

Kossuth megértette tanítómesterét, és a Pesti Hirlapban megmagyarázza, hogy Deák Ferenc nem lenne a legmagasabb ideák és mérce embere, nem lenne Deák Ferenc, ha elfogadta volna a követséget. Ezt a diétát nem is elsősorban a megkapott 13 kevésbé fontos törvény jellemzi (hiányzott a bölcs irányító és jogalkotó!), hanem Kossuth és a társadalmi változásokat hirdető népszerű, agitativ programjának előretörése Széchenyivel és az ő higgadt, fokozatos, főleg a gazdasági fejlődésen nyugvó, kockázatmentes haladást kínáló elképzeléseivel és tetteivel szemben. „Egész 1848-ig Deák hallgatásában rejtett Kossuth

ellenzék vezéri szerepét nem adja fel, kapcsolatait elvbarátaival ápolja, tekintélye és befolyása töretlen. Mivel Kossuth ellen soha fel nem szólalt, és Széchenyi emiatt ellene indított cikksorozatára sem válaszolt, az a látszat alakult ki, hogy Kossuthot támogatja. Deák másképp gondolkodott. Úgy ítélte meg, hogy ha bármelyik heves indulatú társát támogatná, örök időkre konkolyt hintene közéjük, Széchenyi és Kossuth jóvátehetetlen, elmérgesedett elválásának pedig a haza látná kárát. Kossuthnak okulásként magánlevelben írja: „régem remény nélkül állok én veletek és köztetek a csatatéren, de a siker reménye nélkül is készen vagyok küzdeni, mert a becsület és a kötelesség parancsolják.”

1846–1847 az ellenzék pártjának szervezésével telik. Deák ebben közvetlenül nem vesz részt. Nem betegsége akadályozta elsősorban, hanem a véleménye. Ő a parlamenti tevékenységet élete végéig a lelkiismeret és a meggyőződés talaján tartotta helyesnek, nem a pártfegyelem diktátumai között. Gyakorlati okok miatt mégis elfogadta a párt(ok) alapítását és maga is csatlakozott. Amikor a párt programját össze kellett állítani, mindenki tudta, hogy Deák képes erre. Ő azonban megvárta, amíg Batthyány, Kossuth, Szemere és mások elkészülnek szövegtervezeteikkel, és amikor egyik sem bizonyult teljesnek, ő – az egyetlen alkalmas ember – megfogalmazta az Ellenzéki Nyilatkozatot, amelyet így senki sem vitathatott. Azért sem, mert tartalmában és stílusában nem volt vitatható. 1847-ben megalakult a Konzervatív Párt és az ellenzék pártja (Ellenzéki Párt), összegyűlt az utolsó rendi országgyűlés. Deák – betegségére hivatkozva – személyesen egészen 1848 márciusáig nincs jelen. A márciusi elementáris események miatt az egyik Zala vármegyei követ azonnal lemond, a „beteg” Deákot követte választják, és a közvélemény nagy megnyugvására március 22-én megjelenik Po-

zsonyban. Megjelenik, nem tér ki, és unszólásra elvállalja az igazságminiszteri posztot, mert változatlanul úgy gondolja, hogy itt a törvényalkotás ideje.

Mikor megérkezik, már sok minden történt, amivel nem értett egyet. Nem a jobbágyfelszabadítással, hanem annak állami kárpótlásával. Véleményét így indokolja: „Nem a szegény nép érdekében teszünk, ha mi az egyéni tulajdont nem tiszteljük..., ha ajándékot adunk... A historia nem mutat példát, hogy a népet ajándékozás tette volna boldoggá, a népet a szorgalom, az iparkodás, amely a megválthatást könnyíti, teszi szabaddá és boldoggá.” A népfenség elvével egyetért, de nem ért egyet a népfenség elvének törvényi szövegével, mégis megszavazza. A heves agitációkat és szélsőséges törekvéseket igyekezett mérsékelni, mert „Isten látja lelkemet, gyermekkoromtól fogva epekedtem a dolgok átalakulása után, de ha az anarchiával jár, elfordulnék tőle”. De pontosan tudja, hogy Kossuthal ekkor már, ha „akart volna is versengeni, nem bírt, de nem is akart, s a tért átengedné”.

Szemléli és mérlegeli a folyamatosan változó helyzeteket, órák hosszat rója szobájában a kilométereket és töpreng. Ritkán szólal meg nyilvánosan, mindent megtesz azonban, amire felkérlik. Batthyány – akinek autoritását nemcsak az egész ország, hanem szellemóriás miniszterei is elfogadják – Deákot választja bizalmasának. Mindig Batthyány

mellett állt, részt vett legfontosabb tárgyalásain, így az osztrákokkal folytatott, békés megoldást kereső megbeszéléseken is. Ő tudta, hogy miért. A viszonyokat jogilag úgy értékelte: csak kormány létezik Ausztriában, alkotmány és parlament (népképviselő) nincs. Ausztriával nem lehet emiatt tárgyalni, csak a császári osztrák kormánnyal. A császár pedig akkor lesz magyar király, ha a magyar törvények szerint megkoronázzák, aminek része a magyar alkotmányra és annak betartására tett eskü.

Pontosan tudta – elvbarátai többségével egyetértve –, hogy Ausztria ellen (a szinte biztos orosz beavatkozás miatt) győzni nem lehet. Ez bizonyossá vált akkor, amikor nem sikerült Anglia, Franciaország, Törökország és az egyesülésre törekvő németek támogatását elnyerni. Deák helyzetértékelését tömören foglalja össze sógorához 1848 nyarán írt levele: „pokoli látni a haza közelgő veszélyét, ott állni a dolgok élén hatalom és tekintély nélkül, nem bízhatni senkiben és semmiben, s érezzük azt, hogy életünk hihetőleg siker nélkül lesz kockáztatva, s mégsem léphetni le ezen helyről a haza miatt s a legszentebb kötelesség miatt; az ...iszonyúan kínos érzés, ...lelkem hazát fenyegető veszélyek elhárításának gondjain csügg szakadatlanul.”

Értelmezve a külpolitikai elszigeteltséget, a nemzetiségek mozgólódásait, a király lemondása miatti jogbizonytalan-

A kehidai ház (Gaal Mózes: Deák Ferenc élet- és jellemrajza, 86. o.)

Deák Ferenc 1866 körül. Krienhuber Josef litográfiája (Horánszky könyv, 52. o.)

ságot, a császár agresszív fellépését és hazánk jövőjének reális veszélyét, a Batthyány-kormány 1848. szeptember 10-én lemondott. Deák, Széchenyi és mérsékelt társaik visszavonultak, semmilyen nyomásra szerepet nem vállaltak, a további eseményekben szerepük – leszámítva a Windischgrätzcel folytatott reménytelen békeközvetítést – nem volt. Deák sem követte az országgyűlést Debrecenbe. Az április 14-i Függetlenségi Nyilatkozat után – a fentiekben ismertetett okok miatt – „semmibe sem akart eleget gyedni”.

Az önkényuralom idején visszavonul Kehidára, birtokát műveli, hosszú sétákat tesz, szenvedélyesen farag és gondolkodik. Félreállott, „némán hallgatott, az igazság érzetében remetei passzivitással várta a jövőt”. Elképzelhetetlennek tartja a megszálló „abszolút” hatalommal való bármilyen együttműködést, de kizárta az újabb összeesküvést, felkelést vagy forradalmat, mert végveszélybe sodorná a meggyengült és kivérezett nemzetet. De a mély hallgatásban, a barátoknak és hozzá fordulóknak elejtett, reményt sugárzó szavai, a jövőbe vetett rendíthetetlen hite és magabiztossága – hasonlóan Széchenyi megnyilvánulásaihoz – búvópatakként elterjednek az országban és megerősítik, bizakodással töltik el a nemzetet. Közóhaj, sőt

határozott elvárás, hogy költözzék Pestre. Széchenyinek évjáradék ellenében eladja birtokait és az „Angol Királynő”-be költözik. Ez a szálloda és benne Deák két puritán szobája lesz az ország szellemi központja. „Csak két elem került ezt, az abszolutizmus emberei és a forradalom ágensei; Egyéniségének varázsa köréje vonzott kiválóbb egyéniségeket. Egységes eszmének józan, tiszta értelmi ereje által a meggyőzésnek és megnyugtató érzésnek a csodálatos képessége már az ötvenes években a haza bölcsé mindennél szebb nevet szerelte meg neki”.

Wesselényi (1850) és Vörösmarty (1854), szeretett Klára nővére (1859), tisztelt és nagyra becsült elbarátja, Széchenyi (1860) halála megrendíti, de életvitelét nem befolyásolja. Vörösmarty árvái számára országos gyűjtést indít – nyolcszáz levelet ír két hónap alatt ennek érdekében –, elvállalja gyámságukat, gondosan nevelteti őket, foglalkozik velük és sok szeretettel gondoskodik róluk egészen addig, amíg szépreményű ifjává növekednek. Elégedett Ilona vőlegényével, majd férjével, Széll Kálmánnal, aki így a legkiválóbb, a legtisztább környezetben kezdhette el és formálhatta nagyívű politikai életpályáját.

A Magyar Tudós Társaság (1858 után MTA) igazgatóságának nagyon aktív tagja, írásban fogalmazza meg, hogy az oktrojált alapszabály helyett állítsák helyre a régi, Széchenyivel hitelesített működési rendet. Szervezője a Kazinczy emlékünnepeknél, amelynek során pohárköszöntőjében azt mondja: „Lakoma után imádkozni kell. Az imádságom csak három szóból áll: éljen a haza.”

Deák tekintélye és politikai befolyása egyre nő, körülötte lassan az egész nemzet tömörül, tőle várják a kibontakozást. Nem enged az ezeréves magyar jogrendből, így „nem enged 48-ból sem”. De nem enged a megalkuvóknak és a lázítóknak sem. Nem agitál, nem szervezkedik, csak hosszas sétái közben gondolkodik, mérlegel, töpreng, beszélget, megeteti az állatkertben kedvenc medvét, apró ajándékokat küld rokonainak és gyámoltottjainak. Vár türelemmel, egyre csak vár és felkészül a pillanatra, amely – a bizonyosság bizonyosságával tudja – el fog jönni, el kell jönnie, mert ha nem, „igen könnyen meglehet bomladozása, szétmállása Magyarországnak is, a birodalomnak is”. És közben megteremti a szinte teljes nemzeti egységet. Mindenki készülődik. Az abszolutista rendszer is, a konzervatívok is, a negyvennyolcasok is, az emigráció is. Tanulmányokat írnak. Deák bölcsen szemléli a készülődést, az erősödő nyomást, hagyja forrni a mustot, de tudja, a pillanat még nem jött el. Nem jött el 1860 utolsó napjaiban sem, amikor az uralkodó audiencián fogadja. Nincs megállapodás, mert „engedni a kiegyenlítés kedvéért éppen

olyan kárhozatos lehet, mint szoros ragaszkodással törésre vinni a dolgot”. Sógorának ezen túlmenően így összegzi a véleményét: „Magyarország kétesebb helyzetben még nem volt...” „Majdnem csak a gondviselés csodás beavatkozásából remél sikert, egyes emberek ereje nem elég.” Viszont kölcsönösen kedvező véleményt formáltak egymásról, ami alapja lett a későbbi eseményeknek. Deák észlelte, hogy a

László vezetésével – az országgyűlés „Határozati Javaslatként” akarták az uralkodóháznak továbbítani, ami nem felelt meg a szokásjognak. (A király törvényszentesítési jogát csorbította volna, bár akkor még a császár nem volt magyar király.)

Deák a hagyományos „Felirat” mellett érvelt cáfolhatatlanul: „de ne idézzünk magunk alá törést! S ha kikerülni

Ne adjunk ürügyet a császárnak a tárgyalások megszakítására, hanem ha a Felirati Javaslatot elutasítja, legyen övé a felelősség

császárnak van „esze és szíve”, ügybuzgalma és korrekt tárgyalási módja. A császár így nyilatkozik: „Ez aztán a tetőtől talpig becsületos, erős meggyőződésű ember. És milyen a logikája!” (Ferenc József addig nyilván nem látott valamennyire is hasonlót.)

Deák pedig tovább vár, keresi a megfelelő és lehetséges utat, a nálánál megfelelőbb embert, de nem talál. Sem embert, sem a megoldást. „Sok nehéz időt értem már, ...de még nem értem időt, melyben ...belső megnyugvással ne mertem volna szembenézni a bekövetkező eseményekkel azon megnyugvással, hogy tudom, értem és érzem, mi a polgári kötelességem..., de most kábul a fejem, elszorul a mellem, ha szembe nézek... mi előttünk áll, s miből egy elhibázott lépés végveszélybe viszi a hazát. – Az eredmény Isten kezében van... Az ország reám néz, reám vár. Szerencsétlenség ez az országra is, reám is, ... mert a baj súlyosabb, semhogy attól én vagy más... megmenthetné a hazát, és én magam is szívesen mennék azon ember után, ki erre... kecsgetető utat tudna mutatni.”

De Deák ebben a helyzetben sem hátrál meg. Ismét „a becsület és a kötelesség parancsol”. Az 1861-es Februári Patens meglepi, bizalma a császári adminisztrációban megingott. A Pest vármegyei küldötttertekezleten óvott a provokációtól: „óvakodjunk, hogy oly ballépéseket tegyünk, mik a népnek, mely tőlünk renddel párosult szabadság áldásait várja, a végtelen zavarok és anarchia átkát hoznák a nyakunkra, mert ez volna a legrövidebb út az abszolút hatalom ismétli megalapítására”, mert ha a szabadság anarchiába torkollik, a nép követeli az erős államot, amely biztosítja a rendet. Világos üzenet az emigrációnak, a radikális ellenzéknek és a nemzetnek. Elfogadja Belső-Pest képviseletét az országgyűlésen, de az előkészítő tárgyalásokban nem vesz részt. A szélsőségesek – Nyáry Pál és Teleki

nem tudjuk, az ne a mi vétünk legyen. Hiszen mi azt mondhatjuk magunk előtt, a nemzet előtt, és Európa előtt, hogy megtettük, amit szabad volt.” Tehát **ne adjunk ürügyet a császárnak a tárgyalások megszakítására, hanem ha a Felirati Javaslatot elutasítja, legyen övé a felelősség.** Teleki László (Deák ifjúkori barátja, később nemes ellenfele) hirtelen és tragikus halálát Deák nehezen viseli. Első felirati javaslatát néhány nappal elhalasztja, majd a másodikkal együtt a király elé terjesztik. Ez az előterjesztés Deák életművének páratlan remeke, szellemi teljesítményének megközelíthetetlen és elérhetetlen csúcsa. Logikája arisztotelészi, gondolatainak mélysége az antik bölcseket idézi meg, emelkedettsége spirituális magasságokból ereszkedik alá. Nemes veretű mondataiban egy nemzet összegzi egyezer év erőfeszítéseit, vére és munkája alapján Isten és ember előtt kivívott jogát a saját törvényeihez, saját független és szabad életéhez. Az ősök áldozata árán, bízva az igazságban, hittel és öntudattal – nem kéri, hanem – meghatározza jövőjének alapjait és biztosítékait. Profétai szavai minden korok minden magyar nemzedékének szólnak, a megtörhetetlen magyar nemzet szívéből fakadnak. Hitvallás a magyarságnak és az emberiségnek. „Az ország alkotmányos szabadsága nem oly sajátunk, amelyről szabadon rendelkezhetnénk, hitünkre bízta a nemzet annak megőrzését, s felelősek vagyunk a haza s lelkiismeretünk előtt. Ha túrni kell, túrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságát, melyet őseitől örökölt. Túrni fog csüggedés nélkül, mint ősei túrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék országunk jogait, mert amit erő és hatalom elvesz, azt az idő és kedvező szerencse visszahozhatják, de amiről a nemzet félve a szenvedésektől önként lemondott, annak a visszaszerzése mindig nehéz, s mindig kétséges.”

A császár nem fogadja el a „Felirati Javaslatot”. Deák visszavonul, éli megszokott életét. A nyarakat rokonainál, vidéken tölti, társasági életet él, gyönyörködik a természetben, nagy sétákat tesz, derűsen szemlélődik, fúr és farag, miközben összegzi élete tapasztalatait, s rendíthetetlenül keresi a kibontakozás lehetőségeit.

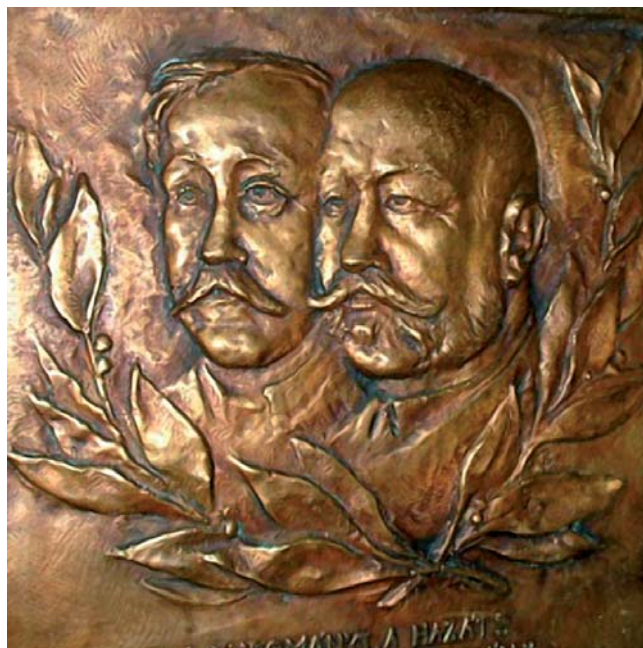
vezett kiegyenlítés mellett a királlyal és Ausztriával. Sem ő, sem elvbarátai nem látnak más lehetőséget. Már a reformkor nagyjai egyetértettek abban, hogy Magyarország egyedül elbukik, délen és északon szláv államok alakulnak területéből. A román követelések erősödnek. A nemzeti-ségek és esetleges anyaországaik nem erősítenék a Szent

Deák a kiegyenlítésben az ezeréves magyar alkotmányt (beleértve 48-at) és az uralkodóházzal kötött szerződéseket (Pragmatica Sanctio) briliáns jogászi okfejtéssel összeegyeztette

Egy osztrák tanulmány jelenik meg a magyar alkotmány ellen. Deák felemeli a fejét és tollát. Szétszedi a tanulmányt és megírja híres „Húsvéti cikkét” a Pesti Naplóba. Kinyilatkoztatja, hogy a nemzet megfelelő alkotmányos keretek között – amelynek meghatározza kereteit és alapjait – hajlandó a viszonyok kiegyenlítésére („kiegyezés”). Ismét ragyogó az okfejtése. A birodalom két külön részből áll: Magyarországból és az osztrák tartományokból. Az előbbi uralkodója a magyar király, az utóbbié az osztrák császár. Magyarországnak van alkotmánya, de szünetel, Ausztriának viszont nincs. Magyarország nem Ausztriával tárgyal, hanem a leendő királlyal. Ennek feltétele az alkotmányosság helyreállítása. Ha kiegyenlítik a magyar nemzet és a király viszonyát, ki kell egyenlíteni a császár és az osztrák tartományok viszonyait is, azaz alkotmányt kell adni Ausztriának. Csak ebben az esetben lehet kiegyenlíteni a birodalmat alkotó két állam viszonyát, ami előfeltétele egy erős közép-európai birodalomnak. Ez viszont mindenkinek, így Európának is érdeke. „Mind a birodalom biztonsága eléréssék, mind a magyar alkotmány alaptörvényei a lehetőségig fenntartassanak, mind a Lajtán túli országok szabadsága kifejtessék és teljesen biztosíttassék.”

A megenyhült légkörben Deák nemcsak a szellemi vezér, hanem a gyakorlatban is kézbe veszi az események irányítását. Az év végén összehívott országgyűlésen rendkívül tette kész – mert ismét eljött a pillanat! –, és már az első négy napon tizenegy beszédet mondott. Különösen emlékeztető és ma is aktuális az „opportunitás” értékelése. „Deák sohasem mérsékeltebb, mint amikor fel van indulva.”

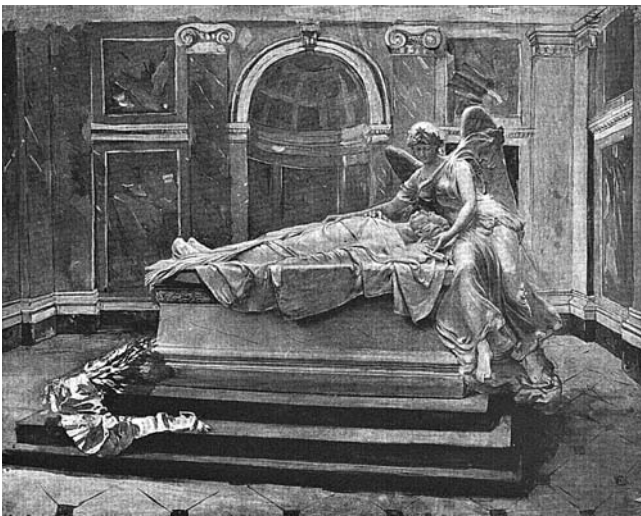
Az udvar halogató magatartása miatti ingerültségen mindig uralkodik, megőrzi higgadságát, sőt fokozódik elszántasága és nő – hatvan év fölött – munkatempója. Kitart a ter-

Schwartz Ferenc és Ottó bronz emléktáblája Budapesten, a Ráth György u. 7–9. sz. alatt. Alkotó: Fekete Dezső, 2000

István-i birodalmat, hanem létében fenyegetik, mint ahogy szabadságharcunkban is ellenünk fordultak. Nemzetközi garancia a dunai államok szövetségének változatlanlanságát nem biztosítja. Nem támogatnák az újabb „szabadharcot” sem, valószínűtlen sikerére sem adnának garanciát. Ezért téves az emigráció Kossuth nevével jelzett Duna-konföderáció terve. Ezért utasítja el a hazai politika mellett a magyar nemzet is. Ezért tehát egyetlen lehetőség marad, az Ausztriával alkotott erős birodalom.

A königgrätzi vereség után belátta az udvar, hogy meg kell egyezni. Deák a „Húsvéti cikket” tekintette tárgyalási

Deák Ferenc szarkofágja. Vasárnapi Ujság, 1887. máj. 22.

alapnak. Nem zsarolt, nem követelt többet, jelezte: ő javasolataival minden érdekelt előnyét, erős birodalmat, biztonságot, jogot és nyugodt jövőt akart biztosítani. Ő irányította a magyar küldöttséget, ő határozta meg a tárgyalások tárgyát és menetét. Ferenc József is kérte. Találkozásukról így ír feleségének, Sissynek: „bár az öreg nagyon okos, de sok bátorsága sohasem volt... oly nagy tiszteletet ébresztett bennem az ő becsületessége, nyíltsága, dinasztikus ragaszkodása, hogy... az országgyűléssel eddig megértettük volna egymást...” Ferenc József megint nem érti Deákot. Összetéveszti a bátort a zsarolóval, a bátortalant a fölényesen nagyvonalú realistával.

Deák a kiegyenlítésben az ezeréves magyar alkotmányt (beleértve 48-at) és az uralkodóházzal kötött szerződéseket (Pragmatica Sanctio) briliáns jogász okfejtéssel összegezte. Magyarországot a másikkal azonos értékűnek, önálló országgént a birodalomba építette. Megőrizte ezeréves államiságunkat, integritásunkat, magyarságunk (identitásunk, kultúránk, gazdaságunk, jogrendszerünk etc.) fennmaradását és kibontakozását. Mivel a két társországból létrejövő erős birodalom csak stabil alapokon állhat, a közös biztonságot garantáló ügyeket (hadügy, pénzügy, külügy) közösen kell intézni. Ezt az engedményt – véleményem szerint is – messze meghaladták a kiegyenlítés előnyei.

A kiváló történész, Szekfű Gyula így értékelte a kiegyenlítést: „Ha a kiegyezés megalkotóit ezen a téren rövidlátással vádoljuk, csupán a mai idők tapasztalatait vetítjük vissza nyolcvan esztendővel.”

A kiegyenlítést követő fél évszázad a magyar nemzet erőgyűjtésének békés időszaka volt. A Monarchia gazdasági fejlődési üteme meghaladta a németet, a német az

angolt és a franciát, de a Monarchia másik államát is. Kibontakozott a kultúra és a tudomány minden ága, 45%-ról 54%-ra emelkedett a magyarság aránya. Új oktatási rendszer épült ki, Európában az egyik legjobb. Másodikként vezették be a szolidaritás alapú betegbiztosítást.

Az általános és gyors fejlődés két problémát nem tudott 1914-ig megoldani. Az egyik a földkérdés, a másik – a gyors asszimiláció ellenére – a nemzetiségi kérdés. A beolvadás ütemét tekintve az utóbbi főleg idő függvénye volt.

Deák tudta, hogy a kiegyenlítés milyen előnyökkel jár, tudta, hogy alkotása különleges a nemzetek történetében. De nem várt és nem fogadott el érte jutalmat. Bár kérték, nem fogadta el sem a miniszterelnökséget, sem a hercegi címet, s nádorként nem ő tartotta a Szent Koronát az ősi magyar alkotmányra esküdő Ferenc József feje fölé. Ő a „becsület és kötelesség” embere. A kiegyenlítést a magyar nemzet érdekében alkotta meg, bár a császár is haszonélvezője volt. De a „becsület” embere nem felejtette el Bathányt, az aradiakat és az abszolutizmust, és nem ment el a koronázásra! Ferenc József még mindig nem értette meg azt, amit minden újság sarki rikkancsa értett, és küldött Deáknak egy festményt magáról és feleségéről, ritka drágakövekkel sűrűn díszített aranykeretben. Deák viszont értette Ferenc Józsefet. Kivágta a vásznat, saját kezével faragott hozzá keretet, s a vagyonokat érő eredeti aranyramát visszaküldte.

Kossuth rafinált Kasszandra-levele után megindult az izgatás. Többen bírálták a kiegyenlítést, az országgyűlésben megjelent az obstrukció, pártjában a széthúzás, Eötvös József meghalt, barátai közül többen visszavonultak. Deáknak ez a helyzet szomorúságot okoz, de nem változtat. „Amit teszek, teljes meggyőződéssel teszem, s e meggyőződésben semmi sem ingat meg.”

Ő a pártok és az intrikák fölé emelkedett, maga volt a tekintély, a bölcsesség. Nem pártpolitikus volt, gyakran pártja többsége ellen érvelt és szavazott. Az egész nemzetet képviselte, testesítette meg. Csak az igazság, a közjó, a szabadság, a méltányosság vezette. Súlyosbodó szívbetegsége miatt egyre ritkábban szólalt fel, beszédei ünnepnapok voltak.

A szellemóriás az utolsó percig kitartott. Utolsó nagy beszédét 1873-ban az állam és az egyház viszonyáról tartotta – megrázó hatással. Meggörnyedve, állva, kimerülve, sutogó hangon, de tökéletes érveléssel, logikával, szép magyar nyelven. Úgy fejezte be parlamenti pályafutását, majd három év múlva életét, mint aki teljesítette küldetését: hitét megtartotta, nemzetének sorsát biztosította. Mint a

„haza bölcse”. Művének további sorsa nem tőle függött. Senki – még Kossuth Lajos – sem láthatta, hogy ötven év után nagy háború kezdődik. Senki sem tudhatta, hogy ezt a háborút elveszítjük. És senki sem tudhatta, hogy annak következményeképpen – minden jog, ígéret ellenére – megpróbálnak felszámolni egy nemzetet. De Deák tudta azt, hogy amit az erőszak elvesz, a kedvező körülmények és a nemzet kitartása visszahozhatja. A trianoni tárgyalások színhelyét elhagyva, Apponyi Albert gróf azt mondta: „Önök most megásták egy nemzet sírját. De az Önök országának temetésekor Magyarország ott áll majd a sírgödör szélén.”

Horánszky Nándor tökéletesen ismerte Deák pályafutását, történelmi szerepét. Rendkívüli tudással és szorgalommal összegyűjtött minden fellelhető forrást és adatot Deák testi és lelki állapotáról, azok egymáshoz való viszonyáról, változásairól, az összefüggéseikről Deák viselkedésével és betegségeivel – és Kretschmer módszerével elemezte a felsoroltakat.

Deák Ferencről nagyon sokan írtak, de Horánszky tanulmánya kiemelkedik ezek közül. Mások is, nem csak Horánszky, hasonlítottak lelki alkatukban Deákhoz. De Horánszky nemcsak megismerte, hanem hasonlósága és kutatásai alapján talán mindenkinél jobban megértette Deák Ferencet. Nem csupán a kretschmeri módszerrel megismerhető és megmagyarázható tulajdonságait, hanem azt is, amire vizsgáló tudományos módszerekkel nem rendelkezünk: a gondolkodását, szellemiségét, hitét és lelkét.

Az Országos Onkológiai Intézetben dolgozom 1981 óta. Minden áldott reggel belépve a főépület előcsarnokába, Schwartz Ferenc és Ottó bronz domborművéről ők tekintenek rám. Ismerem kiemelkedő tudományos és iskolateremtő munkájukat. Tudom, hogy Ferenc a szabadságharc tábori orvosa volt. Tudom, hogy Intézetünkben számos honvéd és honvédtiszt nyert menedéket. Tudom, hogy ők kezelték haláláig Deák elvbarátját, a második fellelős magyar miniszterelnököt, Szemere Bertalant. Tudom, hogy együtt ebédeltek betegeikkel akkor, amikor Döblingben Semmelweis Ignácot legalább kétszer felkarcsontjainak és bordacsontjainak töréséig verték, a csontok törvényei a lágyrészek fertőzését és az egyik legnagyobb orvos halálát okozták. Mindezt tudom, és ápolom emléküket.

Ebből a családból származott, ezt a genetikai örökséget hozta, ebben a környezetben nőtt fel Horánszky Nándor. Az Ő lelki alkatát is tudná egy felkészült lélekgyógyász Kretschmer szerint vizsgálni. Biztosan többet tudnánk meg róla. De nem tudnánk ezzel a módszerrel megismerni lelkét, szellemét, gondolatait. Nem tudnánk meg, miért éppen Deák Ferencről írt kiváló tanulmányt. És nem tudnánk meg, hogy miért ő jutott el legközelebb Deákhoz, a nagyszerű ember és tudós, a szellemóriáshoz, a haza bölcséhez.

Vörösmarty szerint „Ily emberre van szükség a világon, nemcsak az országért, hanem azért is, hogy rossz óráinkban meg ne tagadjuk azt az állítást, hogy az ember Isten képére alkotott.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

Apponyi Albert, gróf: Emlékirataim. 1-2. köt. Bp. 1926, 1934. Pantheon, MTA.

Corti, Egon Caesar Conte: Elisabeth, di seltsame Frau. Salzburg, Leipzig, 1934, Pastet. XXII, 542 o., 63 t.

Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek *Lustkandl* Venczel munkájára: „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht” a magyar közjog történelmének szempontjából. Pest, 1865, Pfeifer F. 188 p.

Deák Ferenc beszédei. Összegegyűjt. Kónyi Manó. 1-6. köt. Bp., Franklin, 1882-1898.

Emlékkönyv – 80 éves az Országos Onkológiai Intézet. Bp., 2017. Pauker Holding Nyomdaipari Kft.

Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. 2. bőv. kiad. V. köt. Bp. (1935) Egyet. Ny.

Id. Horánszky Nándor: Deák lelkialkata és befolyása politikai pályájára, Bp., Kairosz 2003.

Kónyi Manó L. Deák Ferenc beszédei

Kossuth Lajos: Deák Ferenc halála alkalmából Helfy Ignáchoz címzett levele. In: Deák Ferenc emlékezete. Szerk. Törs Kálmán. Bp. 1876. 233-235. o.

Kretschmer, Ernst: Körperbau und Charakter. IV. Aufl. Berlin, 1925. Springer.

Szabad György: Forradalom és kiegyezés válasútján. Bp. 1967., 643. o.

Széchenyi István gróf összes munkái. Kiad. A Magyar Történelmi Társulat. Bp. 1921-1939. – Fontes historiam Hungaricae aevi recentioris. Magyarország újkori történetének forrásai Szekfű Gyula: Három nemzedék, és ami utána következik. Bp. 1934, Egyet. Ny. 514 o.

Széli Kálmánné Vörösmarty Ilona: Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből. Bp. 1925, Pallas. 152 o.